

DIJASPORA I DOMOVINA

Gojko Borić

Nova rubrika donosi priloge o ograncima hrvatskog naroda i hrvatskim zajednicama izvan granica Republike Hrvatske. Prilozi će obraditi klasično iseljeničtvo na svim kontinentima, potom tzv. autohtone hrvatske manjine u susjednim i obližnjim zemljama, kao i ostale hrvatske zajednice koje nisu obuhvaćene prvim dvjema definicijama.

Novu rubriku otvara prilog Gojka Borića, Revijina vjernog suradnika još iz Nikolićevih dana.

Tekst je predavanje koje je autor održao u hrvatskim kulturnim klubovima u Kölnu, Aachenu i Koblenzu.

Odmah na početku moram reći da ne volim riječ *dijaspóra*, koja prema Klaićevu *Rječniku stranih riječi* znači: »...doslovno *rasijanost, rastepenost, rasutost*; rasuto stanje u kojem žive članovi nekog naroda po svijetu (npr. Židovi, Romi i drugi)«. Mi smo u političkoj emigraciji govorili o »iseljenoj Hrvatskoj«, što također nije točno jer postoji samo jedna Hrvatska — ona u domovini. Za vrijeme komunističke vladavine za tzv. gastarbajtere upotrebljavao se kobasičarski dug naziv »naši građani privremeno zaposleni u inozemstvu«, premda se ta privremenost već tada pretvarala u stalnost. Osim toga naziva rabile su se za inozemne Hrvate i sintagme »naši iseljenici« i »naše nacionalne manjine«. Sve su to parcijalni, a ne cjeloviti nazivi za Hrvate koji žive u inozemstvu.

Hrvatski svjetski kongres govori o dijaspori kao i »izvandomovinstvu« ili »izvandomovinskoj Hrvatskoj«. Kao »nužno zlo« mi ćemo ipak upotrebljavati riječ *dijaspóra*, koja se na Zapadu, inače, rabi kao naziv za pripadnike manjinskih vjerskih zajednica u nekoj znatno većoj cjelini. Iza naše uporabe riječi *dijaspóra* kriju se barem tri sociološke skupine Hrvata s uglavnom stalnim boravkom u inozemstvu.

U prvu pripadaju hrvatski iseljenici u preoceanskim zemljama, u prvom redu u Sjedinjenim Američkim Državama, Kanadi, Australiji, na Novom Zelandu i u latinskoameričkim zemljama. U drugoj skupini nalaze se pripadnici hrvatskih nacionalnih manjina u europskim zemljama, primjerice u Austriji, Italiji, Srbiji i Crnoj Gori, Rumunjskoj itd. Treću skupinu čine tzv. gastarbajteri i njihovi potomci u europskim zemljama.

Koliko Hrvata ima u inozemstvu nikad se nije znalo, a i danas se ne zna. Prema mišljenju nekih autora, ima ih isto toliko koliko i Hrvata u Bosni i Hercegovini, dakle od četiri i pol do pet milijuna. Taj mi broj izgleda prevelik, ali ako u hrvatskoj dijaspori ima i oko dva milijuna ljudi, to je golema brojka, pa se može reći da je taj omjer između Hrvata u domovini i inozemstvu možda jedino sličan odgovarajućem omjeru Židova u Izraelu i svijetu.

To je tragično stanje koje je tim teže što su negativna demografska kretanja u Hrvatskoj i iseljavanje Hrvata u Bosni i Hercegovini dodatno opterećavajuća za opstanak hrvatske nacije kao cjeline.

Pripremajući se za ovo predavanje najprije u Kölnu, zatim u Aachenu i sad u Koblenzu, nisam mnogo znao o planovima nove hrvatske vlade, proizišle iz izbora 3. siječnja 2000, prema hrvatskoj dijaspori. Vladajuća tada šestočlana koalicija očito nije probleme dijaspore smatrala toliko važnima da ih posebno naglašava u svojem predizbornom programu, kao i u programu Vlade nakon izbora, osim općenitih uvjeravanja o potrebi njegovanja odnosa s iseljenim Hrvatima. No to ne znači da sadašnja vlast u Hrvatskoj potpuno ignorira dijasporu. Odjel Ministarstva vanjskih poslova za hrvatske manjine, iseljeničtvo i useljeničtvo — poredak ovih riječi odaje prioritet Vlade u Zagrebu prema dijaspori — izdao je u listopadu 2000. Program Vlade Republike Hrvatske za oživljavanje odnosa s Hrvatima u drugim državama obilno ćemo citirati jer je dosad jedini dokument o namjerama novih nositelja vlasti u odnosima s dijasporom. Moram odmah naglasiti da taj program Vlada nije prihvatila, već ga je prošle godine dala na »popravni ispit« nakladniku Slavku Goldsteinu, zbog, kako je rečeno, manjka kritike prema prijašnjoj vlasti, a on (Goldstein) ima veze s dijasporom koliko i s astronomijom,

naime nikakve. Goldstein je odbacio taj dokument, koliko nam je poznato, kao nedovoljno kvalitetan, pa se od tada nalazi u nekoj tamnoj ladici Ministarstva vanjskih poslova na Zrinjercu. A spomenuti program, uza sve svoje nedostatke, ipak je mogao biti podloga za bolju studiju i uputa za razvijanje kvalitetnijih odnosa Hrvatske s dijasporom.

Prijašnja hadezeovska vlast deklarativno se vrlo zauzimala za njegovanje odnosa s dijasporom, dapače i za masovni povratak iseljenih Hrvata u domovinu. Ona je osnovala Ministarstvo za useljavanje i stalno pozivala inozemne Hrvate da se vrte u Hrvatsku. Tijekom posljednjih 12 godina izgleda da se u Hrvatsku vratilo iz zapadnih zemalja oko 60 tisuća Hrvata. Taj je broj vrlo skroman ako ga usporedimo s oko 80 tisuća srpskih povratnika u našu Republiku i, kako se nagađa, oko 120 tisuća novih hrvatskih iseljenika u zapadno inozemstvo, prije svega mladih i školovanih ljudi. Tomu treba nadodati da je više od 200 tisuća Hrvata napustilo Bosnu i Hercegovinu; došli su uglavnom u Hrvatsku, ali neki su se iselili i na Zapad, što je vrlo nepovoljno kretanje za opstanak hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini, koju smatram drugom hrvatskom državom, pa postoji opasnost da se tamošnji Hrvati pretvore u nacionalnu manjinu ili, ne daj Bože, potpuno nestanu.

No još za vrijeme vladavine HDZ-a Ministarstvo useljavanja očito više nije bilo potrebno, pa je bilo ukinuto, a ne mogu se sjetiti da je javnost o tome bila dovoljno informirana. Sad unutar Ministarstva vanjskih poslova djeluje poseban odjel koji se skrbi o vezama s inozemnim Hrvatima. U tu djelatnost uključena je i Hrvatska matica iseljenika, zatim na kulturnom polju Matica hrvatska, te u najvećoj mjeri, kao i dosad, Katolička crkva u Hrvata iz obiju država hrvatskog naroda, što je primjer uzorne suradnje bez obzira na državne granice. Ne smijemo zaboraviti da su Hrvati u Bosni i Hercegovini konstitutivan narod, pa je prema tome ta zemlja također i država hrvatskog naroda.

U Vladinu dokumentu o iseljeništvu ovako su okarakterizirane glavne skupine inozemnih Hrvata. Kad je riječ o iseljeništvu u prekooceanskim zemljama, napominje se: »U političkom pogledu samo je manji broj starije populacije aktivan, dok je većina mlađeg i mladog naraštaja dobrim dijelom asimilirana, i ne zanima ih politički i društveni život u Hrvatskoj. Ono što ih najviše zanima su — njihovi korijeni, pa se ovdje pruža velika mogućnost približavanja te populacije iseljenika Hrvatskoj kroz hrvatski jezik (novine, TV), hrvatskoj književnosti (istaknuti akademski djelatnici na katedrama kroatistike pri tamošnjim sveučilištima), folklor, šport, ekologiju, turizam, znanstvena istraživanja itd«

Tzv. gastarbajteri ovako se opisuju: »Kategorija naših iseljenika, tzv. ekonomska emigracija šesdesetih godina u zapadnoj Europi, koju nazivamo gastarbajteri, ne može biti svrstana niti u manjine, niti u iseljeništvu, jer je ovdje riječ o specifičnoj skupini naših sunarodnjaka.« Ne bismo se složili s tim mišljenjem, ne samo zbog toga što je nedorečeno već i poradi toga što je »gastarbajterstvo« odavno preraslo u iseljeništvu. U intervjuu što sam ga napravio za *Nedjeljnu Dalmaciju* (23. 2. 2001) s predstavnikom »Okruglog stola« u Kölnu Alanom Benkovićem, on je tu novu sociološku skupinu ovako definirao: »Ja sam Nijemac hrvatske nacionalnosti, i to nije proturječnost.« Pri tome je imao na umu da se to »njemstvo« prije svega odnosi na državljanstvo, dok je nacionalna pripadnost nešto dublje jer je u pitanju pripadnost kulturi, jeziku i narodnoj sudbini.

Prema procjeni Vladina dokumenta, Hrvata u Zapadnoj Europi ima oko 750 tisuća, a iz toga se zaključuje: »Status tamošnjih Hrvata istovjetan je statusu ostalih stranaca u tim zemljama, nije definiran i svi su podvrgnuti jakoj asimilaciji.« Ovdje se spominje sudjelovanje hrvatskih predstavnika u vijećima stranaca, ali najveća se važnost pridaje katoličkim misijama: »Središnje mjesto okupljanja Hrvata u zemljama zapadne Europe su nesumnjivo Hrvatske katoličke zajednice koje se nalaze u svim većim gradovima.«

Kad se u ovom dokumentu govori o Hrvatima u zapadnoeuropskim zemljama, ovako ih se opisuje prema njihovim gospodarskim djelatnostima: »Tri su gospodarski najvažnije skupine hrvatskih građana. To su hrvatski ugostitelji, radnici na privremenom radu putem tzv. detašmana (osobito u SR Njemačkoj) i treća skupina koji čine radno aktivne osobe koje su zaposlene u državnim ili vlastitim tvrtkama različitog profila (od sobarice do liječnika). »Autori dokumenta zaboravili su navesti umirovljenike, kojih ima sve više!

U dokumentu se govori i o opasnostima koje prijete tzv. gastarbajterskoj populaciji: »Asimilacija stranaca pa tako i Hrvata, u svim zemljama naročito je izražena, što se očituje u

organiziranosti dopunskih škola. Broj učenika je u stalnom padu, pa bi se u nekim zemljama nastava mogla potpuno ugasiti.«

U toj studiji predlažu se i neke mjere za očuvanje identiteta i brojčanosti dijaspore. Riječ je o jačanju informiranosti Hrvata u inozemstvu, posebnom naglašavanju učenja jezika, povijesti i folkloru, zatim prikazivanju filmova i raspačavanju turističkih materijala.

Predlažu se i neki koraci za olakšavanje povratka iseljenika u domovinu kao:

- »a.) Ubrzati zakonske mjere koje će spriječiti sporost administracije;
- b.) osnovati tijelo koje će učinkovito rješavati žalbe povratnika;
- c.) zakonski zajamčiti pravovremeni odgovor na pisma upućena državnim, županijskim i drugim uredima;
- d.) osnovati kreditnu instituciju ili čak banku koja bi se bavila ulaganjima povratnika;
- e.) provesti reviziju carinskih zakona... i...
- f.) pojednostaviti i ubrzati dobivanje hrvatskih dokumenata i viza.«

Što se tiče hrvatskih građana u zapadnoj Europi, u spomenutom se dokumentu preporučuje: »Kako bi se postigao što povoljniji status Hrvata, vrlo važni dio aktivnosti je politički rad s vladama zemalja primateljica (npr. ukidanje viza za neke zemlje zapadne Europe).

Jedan vid djelovanja je i povezivanje strukovnih udruga, međusobna razmjena iskustava i medijska promidžba.

Mladim Hrvatima u zemljama primateljicama trebalo bi još više pomoći u uspješnoj integraciji, a ne asimilaciji...

Ukoliko pokažu želju za povratkom, onima koji u zapadnim zemljama dobiju razne svjedodžbe i diplome treba omogućiti jednostavniju proceduru nostrifikacije dotičnih dokumenata.

Poželjno je oživljavanje i jačanje povezanosti kulturnih institucija... Poticati i čuvati istinske vrijednosti hrvatske kulture, a ne sve svoditi na folklor i gastronomiju...

Jačanje aktivnosti Matice hrvatske i Hrvatske matice iseljenika...

Na minimum bi trebalo svesti politička podvajanja, jer ona dovode do razjedinjenja...

Veliki kamen spoticanja sigurno je *služenje vojnog roka u domovini*, jer na taj način vlasti u zemlji primateljici saznaju za dvojno državljanstvo dotične osobe, koje u pojedinim zemljama nije dozvoljeno... Postoje i prijedlozi za oslobađanje od vojne obveze uz novčanu nadoknadu... Brojne nedoumice izaziva *visina pristojbi* za izdavanje putovnica i drugih usluga... Potrebno je nastaviti i intenzivirati aktivnosti i nastojanja za *širenje mreže bilateralnih ugovora* o socijalnom osiguranju.«

To su citati iz odlomka pod naslovom *Prijedlog konkretnih programa*. Nije potrebno posebno naglašavati da se ostvario tek manji dio njih, a neki nikad nisu uzeti u opširnije razmatranje.

Dvije najvažnije teme o iseljeničkim odnosima prema domovini nisu u Vladinu dokumentu uzete u obzir: prva, kako što jednostavnije i brže organizirati povratak što većeg broja hrvatskih iseljenika u domovinu, i druga, kako regulirati pravo glasa za Hrvatski sabor onih iseljenika koji žele i dalje živjeti u inozemstvu.

U časopisu Hrvatske matice iseljenika *Matica* objavio sam 2001. godine članak u kojem predlažem da se utemelji Agencija za povratnike preko koje bi iseljenici mogli ponajprije dobivati podatke o mogućnostima povratka te kad se vrate koristiti se tom agencijom za snalaženje u domovini. Agencija bi mogla i naplaćivati svoje usluge. Primjer kako jedna takva ustanova djeluje može se naći u Izraelu, gdje se povratnik prati od njegova prebivališta u inozemstvu, preko dolaska na zrakoplovno pristanište Ben Gurion u Izraelu, pa do odredišta gdje će boraviti u svojoj novoj domovini. Useljenici dobivaju pravo na stan i prvu novčanu pomoć te povoljne kredite, a katkad i zajamčeno radno mjesto. Premda se Hrvatska što se tiče financijskih sredstava ne može mjeriti s Izraelom, mogla bi barem proučiti kako to radi

židovska država. No očito se u Hrvatskoj malo tko zanima za povratak iseljenih Hrvata.

Hadezeovska vlast je imala mnoge nedostatke, ali ona se barem verbalno zauzimala za povratak Hrvata u domovinu. Vladajući političari u Hrvatskoj danas, osim časnih iznimki, kao da su izgubili iz svojega vidokruga izvandomovinske Hrvate, ili još gore, kao da ih smatraju suvišnim dijelom nacije.

Matica iseljenika nije po volji brojnim Hrvatima u inozemstvu, posebice zbog toga što je sadašnja uprava pod vodstvom Borisa Marune i Jakše Kušana srušila bivšu koju je predvodio hadezeovski sabornik Ante Beljo. Nećemo ulaziti u uzroke i posljedice te smjene, već samo naglasiti da sve dok Matica bude financirana iz državnog proračuna, njezina će ovisnost biti upitna. Vrlo je vjerojatno da će sadašnja uprava Matice iseljenika biti smijenjena kad nova politička grupacija dođe na vlast i tako »do vijeke vijekova«. O neovisnosti Matice iseljenika trebali bi se brinuti i iseljenici, odnosno njihove organizacije. Ona bi trebala biti most između domovine i iseljeničtva, a taj bi most trebale financirati obje strane.

Drugi važan problem jest pravo glasa za hrvatsku dijasporu. Bivša hadezeovska vlast ustanovila je posebnu listu za dijasporu na kojoj se dva puta mijenjao broj zastupnika, a svi su pripadali Tuđmanovoj stranci. Taj je model imao jednu veliku manu. Za tu su listu mogli glasovati i bosanskohercegovački Hrvati, a oni su, bez obzira na to imaju li ili nemaju hrvatsko državljanstvo, pripadnici jednoga od triju konstitutivnih naroda u toj kakvoj-takvoj državi, i ne bi bilo pravedno da se koriste s dva glasa, jednim u BiH, drugim u Hrvatskoj. Dr. Katica Miloš, predsjednica Kluba povratnika iz iseljeničtva, rekla je o tome u tjedniku *Fokus* od 31. siječnja 2002. nešto vrlo zanimljivo: Povijesno gledano, Hrvati u BiH ne ubrajaju se u hrvatsko iseljeničtvo... Kad smo već kod te teme, ekskluzivno pravo na dvojno državljanstvo Hrvata iz BiH nije najsretnije rješenje, ako im se uvjetuje biračko pravo samo u jednoj državi. Problemi biračkog prava dvojnih državljanina mora se pristupiti načelno i ne smije se odnositi samo na Hrvate iz BiH.«

Prema mome mišljenju, problem glasovanja Hrvata s dvojnim državljanstvom mogao bi se riješiti ako bi oni zadržali pravo glasovanja samo u jednoj državi, ne u dvije, i to prema vlastitom izboru, a to bi se zabilježilo u putovnici. Moram priznati da nisam previše oduševljen djelovanjem zastupnika dijaspore u Hrvatskome saboru. Oni su uglavnom bili »vojnici« svoje stranke HDZ-a, a ne toliko zastupnici iseljeničkih interesa.

Budući da novi Izborni zakon još nije prihvaćen, postoje zasad samo prijedlozi nekih stranaka.¹ Neki žele da dijaspora zadrži posebnu listu, neki bi je ukinuli. Žalosno je da neke stranke vladajuće koalicije žele ukinuti biračko pravo Hrvatima u dijaspori, što je protuustavno i vjerojatno utuživo kod Europskog suda. Nitko ne zna kako će se riješiti to pitanje, no možemo pretpostaviti da će dijaspora na neki način ipak biti zastupljena u Hrvatskome saboru.

Bili bismo nepravedni kad bismo tvrdili da se o dijasporskim problemima ne raspravlja u domovini. U Saboru je bio podnjet prijedlog da se u inozemstvu osnuju uredi za manjine i dijasporu (prijedlog je dao član Libre gosp. Škrabalo), ali nije prošao jer nije dobio većinu glasova. U Dubrovniku je u proljeće prošle godine bila održana međunarodna konferencija pod nazivom »Domovina i dijaspora« na kojoj je pročitana niz zanimljivih i poučnih referata, ali skup je organizirao Hrvatski centar strategijskih istraživanja pod vodstvom bivšeg emigranta gosp. Sopte, pa ga je Vlada temeljito ignorirala.

U svojim napisima u *Slobodnoj Dalmaciji* o temi povratka iseljenih Hrvata upozoravao sam na to da se to pitanje što više konkretizira i oslobodi ideološkog balasta, jer se u glavama mnogobrojnih hrvatskih postkomunista, a oni su danas odlučujući na vlasti i u medijima, još »vrte« pojmovi kao »neprijateljska«, pa čak i »ustaška emigracija«. Trebalo bi, dakle, ispitati koji se segmenti iseljeničke populacije žele najprije vratiti u domovinu — i tek nakon toga donijeti odgovarajuće planove. Prema mome mišljenju, to bi bili u prvom redu umirovljenici i mladi stručnjaci na početku karijere. Za njih bi Vlada u Zagrebu trebala stvoriti posebne *programe povratka*. Oni bi došli ponajprije iz gastarbajterskog segmenta hrvatskog iseljeničtva. Svi ostali će se teško vraćati, posebice kad znaju da u Hrvatskoj ima oko 20 posto nezaposlenih i da je tamošnji životni standard znatno niži od standarda i najsiromašnijih zapadnih zemalja. Tu je prepreka i težina sve većih razlika u mentalitetu iseljenih i domovinskih Hrvata. Zatim: problemi bolesničkog osiguranja, ne toliko formalne naravi, već standarda zdravstvenih institucija u Hrvatskoj, koji je na vrlo niskoj razini u usporedbi, recimo,

s njemačkim.

Možemo s velikom sigurnošću tvrditi da se golema većina naših iseljenika neće vratiti u Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, osim ako bi te dvije države naglo poboljšale svoje gospodarske prilike, a u to je teško vjerovati. Unatoč tomu, svaka vlada u Zagrebu i hrvatski predstavnici u Federaciji BiH trebali bi stvoriti planove za povratak, jer Hrvatskoj prijete demografska katastrofa, a broj Hrvata u Bosni i Hercegovini gotovo je prepolovljen.

Sadašnji odnosi između velikog dijela organizirane dijasporne i domovinskih vlasti nisu dobri, a mogli bi se opisati riječima da se radi o »dijalogu pokvarenih telefona«. Hrvatski svjetski kongres, koji nije ono što bi optimalno trebao biti, vodi »rovovski rat« protiv trećesiječanjskog režima, a vladajući u Zagrebu »suvereno« ignoriraju Kongres. To je stanje na duži rok nepodnošljivo i štetno objema stranama.

Na pitanje smije li se hrvatsko iseljeničtvo uključivati u domovinsku politiku, odgovaramo potvrdno: svakako! Zašto ne?

Predsjednik Hrvatske bratske zajednice iz Amerike i Kanade, gosp. Bernard Luketich, rekao je u *Vjesniku* (7. 2. 2002): »Iseljenici se ne bi trebali miješati u unutarnju politiku Hrvatske«. Hrvatski bi iseljenici na to mogli odgovoriti: »O. K., onda se i Hrvatska ne bi trebala miješati u iseljeničke prilike, primjerice ne moliti pomoć u novcu i ostalim materijalnim dobrima, a te molbe stižu gotovo svakog dana na brojne dijasporne udruge, organizacije i pojedince.«

Kad se diskutiralo o pravu glasa za dijasporu, hrvatski predsjednik Stjepan Mesić rekao je da nitko tko ne plaća porez u Hrvatskoj ne bi trebao imati pravo glasa. Na to mu možemo odgovoriti da po toj »logici« pravo glasa ne bi imali nezaposleni, umirovljenici, domaćice i studenti, dakle oko 30 posto hrvatskih građana. A kad već govorimo o novcu, valja napomenuti da je dijaspora u posljednjih 12 godina godišnje slala u Hrvatsku te u dijelove Bosne i Hercegovine znatno više novca nego što je Lijepa Naša zarađivala u turizmu u najbolja vremena. Nije li to mnogo više od sveukupnih poreznih primanja siromašne Hrvatske?

Da završim citatom iz svojega članka u *Matici* (veljača 2001):

»...i hrvatska dijaspora nije bez grijeha u svojim odnosima prema domovini i svom ocjenjivanju domovinskih prilika. Dijaspore je bila previše naivna prema Tuđmanovu režimu, te previše namrgođena u sukobljavanju sa sadašnjom vlašću. Njezino promatranje hrvatskih prilika opterećeno je time što je lako govoriti o nekakvoj 'idealnoj' Hrvatskoj onima koji u njoj ne žive. Dijaspore je očekivala previše od postkomunističke Hrvatske i stoga se morala razočarati. Ona nije zadržala institucije, izvore novca i promidžbena sredstva koje je posjedovala prije osamostaljenja Hrvatske. Ona je previše davala bivšem režimu bez odgovarajućih garancija da će ta sredstva biti uredno korištena. Sad se ta površnost i naivnost osvećuju. Vrijeme je da dijaspora uđe u dijalog sa sadašnjom vlašću, ali i oporbom, na ravnopravnim temeljima, kao dio nacije koji osim dužnosti ima i neka neotuđiva prava; taj dijalog mora biti vođen bez emocija, jer hrvatska je dijaspora previše velika a da bi domovina mogla od nje odustati, a za dijasporu je Hrvatska jedina domovina.«

1 U međuvremenu je prihvaćen Izborni zakon s nekim preinakama, ali ostaje Lista za dijasporu, no s nefiksnom kvotom, što bi broj zastupnika iz inozemstva moglo smanjiti na tri do jednoga.

<http://www.matica.hr/HRRevija/revija303.nsf/AllWebDocs/boric>